

PŘÍHODY VÁCLAVA VRATISLAVA Z MITROVIC V KONTEXTU DOBOVÝCH TURCIK¹

Martin Tesar

Když Václav Vratislav z Mitrovic² ve svých třiaadvaceti letech sepsal vzpomínky na dobrodružný pobyt v Osmanské říši, kde strávil léta 1591–1596 coby člen císařského poselstva, netušil, že se z jeho spisu stane nejčtenější a nejprekládanější dílo českého humanistického písemnictví. Text zůstal za Vratislavova života v rukopisu, později koloval v mnoha opisech a tiskem vyšel – pod názvem *Příhody Václava Vratislava svobodného pána z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantynopoli viděl, v zajetí svém skusil a po šťastném do vlasti své navrácení sám léta Páně 1599 sepsal* – až v roce 1777 zásluhou Františka Martina Pelcla. Čtivost, autorovo vypravěčské umění a nesporně vyspělý český jazyk poslední čtvrtiny 16. století, to byly patrně důvody, proč Pelcl zařadil *Příhody* na úvod zamýšlené edice knih ze starší české literatury, prostřednictvím níž chtěl dokázat vyspělost a svébytné postavení češtiny na poli etablovaných evropských jazyků (zejména němčiny). Z původně jazykově-osvětového díla se během 19. století stala oceňovaná

¹ Předkládaná studie je zkrácenou a upravenou verzí autorovy nepublikované bakalářské diplomové práce s názvem *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic v kontextu dobových turcik: recepcce a inspirace* obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2013. Tímto ještě jednou děkuji doc. Mgr. Radmile Prchal Pavlíčkové, Ph.D., za odborné vedení jmenované kvalifikační práce. Celá práce je dostupná online na https://theses.cz/id/w026ol/Martin_Tesar_bakalarska_prace.pdf [cit. 3. 4. 2015].

² Václav nejstarší Vratislav z Mitrovic a na Starém Kníně (1576–1635) pocházel ze starého českého katolického rytířského rodu. Po studiu na jezuitské škole v Jindřichově Hradci se přičiněním vlivných příbuzných a známých stal pážetem v poselstvu Friedricha Kreckwitze vyslaného ke dvoru tureckého sultána Murada III. Na císařském vyslanectví v Konstantinopoli strávil léta 1591–1596, z toho druhou polovinu na galejích a ve vězení, kam byl s celou legací uvržen po vypuknutí patnáctileté války. Po návratu do Čech se krátkou dobu zotavoval z bídneho zacházení a v roce 1599 shrnul své zážitky z tureckého pobytu v humanisticky laděném spisu nazvaném *Příhody*. Jako odborník na tureckou problematiku vstoupil roku 1603 do armády a následně se účastnil bojů proti Osmanům. Za svoji věrnost císaři byl po bitvě na Bílé hoře jmenován královským radou, přísedícím většího zemského soudu a královské komory a 17. února 1629 povýšen do panského stavu. K dějinám rodu a osobě Václava Vratislava z Mitrovic podrobně viz HALADA, Jan: *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. I. díl. Praha 1994, s. 177–178; MAŠEK, Petr: *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*. Praha 2003, s. 306–308; POUZAR, Vladimír: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 2000, s. 470–475; SEDLÁČEK, August: *Vratislav z Mitrovic*. In: Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XXVI. díl. Praha 1907, s. 1002–1008; SVOBODA, L. M.: *Vratislav z Mitrovic*. In: MALÝ, Jakub – RIEGER, František Ladislav (edd.): *Slovník naučný*. IX. díl. Praha 1872, s. 1282–1287; TŘÍSKA, Karel: *Rodinný archív Vratislavů z Mitrovic 1503–1897*. České Budějovice 1963, s. 1–5.

literární památka, která se v meziválečném a poválečném období uplatnila jako četba středoškolských studentů. Čtenářsky přitažlivé jsou *Příhody* i dnes a není přitom bez zajímavosti, že byly – jako jedno z prvních děl české humanistické literatury – převedeny do digitální podoby. V posledním decenniu se Vratislavův spis dostal do popředí hlavně díky intenzivně vedenému výzkumu raně novověké „turecké literatury“ (tzv. turcik) z českých zemí a rozvíjejícímu se zájmu o islám a jeho kulturu. *Příhody* jsou současnými autory oceňovány pro celou řadu autentických poznatků jak o fungování turecké společnosti, tak o islámu a muslimské každodennosti, což je v rozporu se starší literaturou. Ta naopak vágně tvrdí, že Vratislav uvedené pasáže často doslovně převzal z dostupných turcik (zejména z Löwenklauovy *Kroniky nové o národu tureckém* a cestopisných listů Ogiera Ghislaina de Busbecqa)³ a v tomto směru nepřináší nic nového. Relevantní výzkum, jenž by prokázal či vyvrátil kompilační charakter Vratislavova spisu, však dosud neproběhl a veškeré závěry jsou proto založeny na pouhých domněnkách a zkratkovitých formulacích.

Dílo Václava Vratislava z Mitrovic nepředstavuje obsáhlé a vyčerpávající téma, jež by vydalo na samostatnou monografii. Základní literaturu k celé problematice tvoří v naprosté většině předmluvy a doslovy jednotlivých vydání *Příhod* a krátká pojednání v příručkách dějin české literatury či v publikacích zabývajících se Turky a tureckou otázkou ve vztahu k českým zemím. První, i když poměrně stručnou rozpravu o Vratislavových *Příhodách* nalezneme ve spisu Mikuláše Adaukta Voigta *Effigies virorum eruditorum, atque artificum Bohemiae et Moraviae, una cum brevi vitae operumque ipsorum*

³ Po vypuknutí patnáctileté války mezi císařem a Vysokou Portou v roce 1593 se v českých zemích strhl nebyvalý zájem o turcika. Vrchol „turkologické produkce“ této doby představuje rozsáhlý ediční podnik Jana Kocína z Kocínětu a Daniela Adama z Veleslavína – český překlad dvojdílné *Kroniky nové o národu tureckém* (*Neuwe Chronica Türckischer Nation von Türcken selbst beschriben*) německého filologa, právníka a historika Johanna Löwenklaua. První díl tvoří komentovaná edice tureckých rukopisných analů, které mapují události od počátku Osmanské říše do roku 1550, druhý díl pak představuje vlastní Löwenklauovo pokračování zachycující léta 1550–1590. K němu editoři navíc připojili Löwenklauovu předmluvu jeho další rozsáhlé syntézy osmanských dějin *Historiae Musulmanae Turcorum de Monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII* (*Discursus aneb Zpráva o nynějším způsobu věcí tureckých*), přinášející společensko-politický rozbor osmanské otázky a napomenutí k boji, a drobnější spisy císařského diplomata Ogiera Ghislaina de Busbecqa (dva cestopisné listy z doby jeho působení v Konstantinopoli a *Napomenutí a radu o správném tažení aneb hotovení se proti Turku léta Páně 1554 sepsanou*). Novodobého, leč nekompletního, vydání se Kocínovo a Veleslavínovo kompendium dočkalo až v roce 2013. Podrobněji viz MENDEL, Miloš – OSTŘANSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš a kol.: *Islám v srdci Evropy: vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha 2007, s. 196 a 202; RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí* (dále jen *České země*). Praha 2002, s. 74–75, 86–89, 110–111, 145–148.

enarratione z roku 1775.⁴ Voigtovo latinské pojednání se později stalo vzorem pro statě Františka Martina Pelcla,⁵ Jana Václava Rozuma⁶ a Františka Bartoše.⁷ První skutečně ucelené pojednání o rukopisech, vydáních a překladech *Příhod* i o všestranném jazykovém rozboru díla vzešlo z pera předního českého jazykovědce a literárního historika Václava Ertla.⁸ Na jeho studii z roku 1906 – vycházející jak z předmluv předchozích editorů, tak z dostupných archivních pramenů – následně navázal Jiří Daňhelka,⁹ Josef Kinský,¹⁰ Milada Nedvědová,¹¹ Alois Bejblík,¹² Karel Pospíchal,¹³ Tomáš Matějec¹⁴ a další. Dílčí příspěvky věnující se literárnímu rozboru a hodnocení Vratislavova díla najdeme v lexikonech, přehledech a příručkách dějin české literatury a ve výběrech starších literárních památek, kde je ale většinou celá problematika zpracována stručně a velmi povrchně.¹⁵ Mezi práce, jež se

⁴ VOIGT, Mikuláš Adaukt (ed.): *Effigies virorum eruditorum, atque artificum Bohemiae et Moraviae, una cum brevi vitae operumque ipsorum enarratione*. II. díl. Praha 1775, s. 25–33.

⁵ PELCL, František Martin: *Předmluva k laskavému čtenáři*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava svobodného pána z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantynopoli viděl, v zajetí svým zkusil a po šťastném do vlasti své navracení sám léta Páně 1599 sepsal*. Praha 1777, nepaginováno.

⁶ ROZUM, Jan Václav: *Úvod*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody, jež na cestě do Carohradu a zvláště v zajetí svým zkusil a sepsal Václav Vratislav z Mitrovic*. Praha 1855, nepaginováno.

⁷ BARTOŠ, František: *Úvod*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody, jež na cestě do Carohradu a zvláště v zajetí svým zkusil a sepsal Václav Vratislav z Mitrovic*. Praha 1874, s. 3–6.

⁸ ERTL, Václav: *Úvod*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1937, s. V–XXXVI.

⁹ DAÑHELKA, Jiří: *Doslov*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1950, s. 195–203.

¹⁰ KUNSKÝ, Josef: *Čestí cestovatelé*. I. díl. Praha 1961, s. 159–172.

¹¹ NEDVĚDOVÁ, Milada: *Václav Vratislav z Mitrovic (1576–1635)*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody (dále jen Příhody)*. Praha 1976, s. 7–12.

¹² BEJBLÍK, Alois: *Poznámka životopisná*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1977, s. 151–152; Týž: *Nad Příhodami Václava Vratislava z Mitrovic*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1977, s. 154.

¹³ POSPÍCHAL, Karel: *Typologické srovnání cestopisů Václava Vratislava z Mitrovic a Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruží*. In: MOLDANOVÁ, Dobrava (ed.): *Cesty a cestování v jazyce a literatuře: sborník příspěvků z konference konané 6.–8. září 1994. Ústí nad Labem 1995*, s. 84–87.

¹⁴ MATĚJEC, Tomáš: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic a jejich osudy v české literární historii. Haranta – otázky – problémy*, 6, 2014, č. 2, s. 147–154. Tímto děkuji Mgr. Tomáši Matějcevi, Ph.D. za laskavé poskytnutí článku před jeho vydáním.

¹⁵ JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české*. I. díl. *Od nejstarších dob do probuzení politického*. Praha 1929, s. 758; NOVÁK, Arne: *Dějiny české literatury*. In: DĚDINA, Václav (ed.): *Československá vlastivěda*. VII. díl. *Písemnictví*. Praha 1933, s. 57; SVEJKOVSKÝ, František: *Rozkvět měšťanské*

dotýkají *Příhod* (zejména pak tureckých reálií obsažených v textu), můžeme zařadit monografie orientalistů, arabistů a kulturních historiků zabývající se islámem ve vztahu k českým zemím¹⁶ a studie Tomáše Rataje¹⁷ týkající se raně novověkých turcik v českých zemích a působení císařských poselstev u Vysoké Porty.

Ertlův pojednání je díky své délce a komplexnímu pojetí dosud nepřekonáné a jeho vliv se odráží téměř ve všech pozdějších pracích. Stalo se obecným trendem, že historici a jazykovědci místo vlastního hodnocení pouze reprodukuji jeho studii, což má za následek, že výzkum *Příhod* nedoznal za posledních sto let takřka žádných významnějších aktualizací. Jedinou výjimku v tomto směru představuje systematický, leč úzce tematicky vyhraněný výzkum Tomáše Rataje a Laury Lisy-Wagner. Václav Ertl se přitom zcela nezáměrně dopustil mnoha chyb a nepřesností, které dnes s většími či menšími ohlasy prostupují literaturou bez ohledu na její odborné zaměření. Mnohem závažnější je však skutečnost, že studie stála u zrodu zásadního tvrzení – později zevšeobecnovaného a bagatelizovaného, protože nebylo podepřeno výsledky relevantního výzkumu – podle něhož je Vratislavovo dílo do jisté míry kompilátem čerpajícím z *Kroniky nové* Johanna Löwenklaua a cestopisných listů Ogiera Ghislaina de Busbecqa.

Z rozsahu a hloubky faktografických údajů i celkového pojetí knihy je patrné, že Vratislav nevedl a nemohl vést o pobytu denní záznamy – deník.¹⁸

literatury. In: HRABÁK, Josef (ed.): *Dějiny české literatury*. I. díl. Starší česká literatura. Praha 1959, s. 349 a 360; VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury*. I. díl. Praha 1960, s. 399–413; HRABÁK, Josef – JEŘÁBEK, Dušan – TICHÁ, Zdeňka: *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha 1976, s. 117–118; PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost: fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře* (dále jen *Vzrušující skutečnost*). Ostrava 1984, s. 74–80; TICHÁ, Zdeňka: *Cesta starší české literatury* (dále jen *Cesta*). Praha 1984, s. 216; Táž: *Jak starí Čechové poznávali svět: výběr ze starších českých cestopisů 14.–17. století*. Praha 1986, s. 26–27; PETRŮ, Eduard: *Staročeský cestopis z hlediska genologického* (dále jen *Staročeský cestopis*). In: Táž: *Vzdálené hlasy: studie o starší české literatuře*. Olomouc 1996, s. 233–245; PETERKA, Josef: *Cestopis*. In: MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl 2004, s. 79; VOISINE-JECHOVÁ, Hana: *Dějiny české literatury*. Jinočany 2005, s. 162; KOLÁR, Jaroslav: *Václav Vratislav z Mitrovic*. In: MERHAUT, Luboš (ed.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 4. díl, II. svazek. Praha 2008, s. 1493–1494.

¹⁶ BEČKA, Jiří – MENDEL, Miloš: *Islám a české země*. Olomouc 1998, s. 92–93; MENDEL, M. – OSTŘANSKÝ, B. – RATAJ, T. a kol.: c. d., s. 204 a 218; LISY-WAGNER, Laura: *Islam, Christianity and the Making of Czech Identity, 1453–1683*. Farnham – Burlington 2013, s. 15, 24, 44–48, 52–54, 68–75, 78–80, 84, 91, 94, 171, 173–174.

¹⁷ RATAJ, Tomáš: *Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury*. Folia Historica Bohemica, 17, 1994, s. 59–83; RATAJ, Tomáš: *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*. Dějiny a současnost, 17, 1995, č. 4, s. 7–12; RATAJ, Tomáš: *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva: Turci v obrazech a představách raného novověku*. Kuděj, 1, 1999, č. 2, s. 22–37; RATAJ, T.: *České země*, s. 110–111, 114, 286, 302, 313, 345.

¹⁸ Případné zachování osobních poznámek či deníku z cesty a z pobytu v Konstantinopoli vyvrací sám pisatel, jehož odvedli do vězení „jenom v košili beze všech spodních svrškův“. Viz VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 118.

Avšak poměrně dlouhá řada detailů, které si mohl patnáctiletý chlapec stěží pamatovat, ukazuje na existenci určité formy písemných záznamů. Albert Henry Wratislaw opatřil anglické vydání *Příhod* obsáhlou předmluvou, v níž vyslovil zajímavé mínění: „Zdá se, že první knihu složil dle deníkových poznámek, jež ve skutečnosti posílal domů rodině a dodatečně doplnil anekdotami a odbočkami o tureckém životě a zvycích; zbytek psal zřejmě podle živých a často velmi bolestných vzpomínek na scény, které popisuje.“¹⁹ Wratislaw nemohl znát (vzhledem k tehdejší nepřístupnosti archivního materiálu) žádný z odeslaných dopisů a k tomuto závěru patrně dospěl na základě několika zmínek o korespondenci v samotných *Příhodách*.²⁰ V sedmdesátých letech 20. století našel Alois Bejblík ve fondech tehdejšího Státního archivu Třeboň jediný dnes známý dopis Václava Vratislava z Mitrovic zaslaný do Čech.²¹ Písemnost má hned v několika ohledech velký význam. Je hmatatelným důkazem o probíhajícím písemném styku a jedinou dochovanou ukázkou Vratislavova rukopisu a jeho grafického projevu.²² Struktura autografu nápadně připomíná první knihu *Příhod* popisující průběh cesty z Vídně do hlavního města Osmanské říše a jeho obsah se víceméně shoduje s několika pasážemi ve druhé a třetí knize Vratislavovy práce.²³ Je tedy možné předpokládat existenci obdobných listů vzniklých v předchozích letech, které autor psal – s větším či menším časovým odstupem – průběžně během

¹⁹ V originálním znění: „The first book appears to have been taken from a journal actually sent home to the writer's family, and afterwards interspersed with anecdotes and digressions on Turkish life and manners; the rest were manifestly written from a very vivid, and often very painful, recollection of the scenes which they describe.“ Viz WRATISLAW, Albert Henry: *Introduction*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *The adventures of baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz: what he saw in the Turkish metropolis, Constantinople; experienced in his captivity; and after his happy return to his country, committed to writing in the year of our Lord 1599*. London 1862, s. VIII.

²⁰ Jeden příklad za všechny. V době, kdy se vyhrtily vztahy s Vysokou Portou, a hrozilo vypuknutí války, chtěl Vratislav odjet s arménskou kupeckou karavanou přes Egypt, Persii, Jeruzalém a Benátky domů. Při shánění prostředků na cestu uvádí: „Peněží mne pán založiti chtěl a já domů o peníze, aby poslány byly, jsem také svým přátelům psal.“ VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 104–105.

²¹ Česky psaný list pro pana Adama II. z Hradce zaznamenává události od 24. září 1592 do 19. února 1593, které Vratislav sám zažil nebo o nichž slyšel. Plné znění dopisu viz příloha č. 1. Totožný dopis (včetně místa uložení a signatury) zmiňuje August Sedláček v medailonu k historii rodu Vratislavů z Mitrovic již na počátku 20. století. Je s podivem, že k publikování písemnosti nedošlo mnohem dříve. Srov. SEDLÁČEK, A.: *c. d.*, s. 1006.

²² BEJBLÍK, Alois: *Poznámka dějepisná*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1977, s. 150.

²³ Pasáže popisující utrpení zajatých křesťanů a vzpouru janičárů jsou v *Příhodách* pojednány mnohem zevrubněji, kdežto líčení o homosexuálním poměru hofmistra Ladislava Mörthena a následném skandálu je podstatným způsobem zkráceno. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 102–104, 109–110.

cesty a pobytu v Konstantinopoli,²⁴ a které následně odesílal do Čech příbuzným a známým.²⁵ Tvrzení Alberta Henryho Wratislawa se tak ukazuje nejen oprávněným, ale jeho závěry lze s jistými výhradami vztahovat i na zbývající tři knihy *Příhod*.²⁶ Diametrálně odlišným způsobem pohlíželi na otázku autorství editoři českých vydání *Příhod*, kteří nejenže nereflektovali stanovisko A. H. Wratislawa, ale zcela popřeli význam Vratislavovy korespondence coby pramene, bez něhož by nemohla vzniknout podstatná část spisu.

Pochybnosti nad autenticitou celého díla projevil jako první Václav Ertl v roce 1906. Ve své předmluvě²⁷ k prvnímu komentovanému vydání *Příhod* stručně zhodnotil původnost Vratislavových kartografických a faktografických údajů a došel k závěru, že „... tam, kde sám pro své mládí nemohl podati něco lepšího, držel se cestopisu Busbekova, jehož zprávy často doslovně z latiny překládal.“²⁸ Popis Bělehradu, jeho dobytí od Turků, popis karavanseraje, zmínka o latinském nápise u Niše, zprávy o Sofii, o způsobech a šatech bulharských, popis Plovdiva, episodka o lásce Turkův ke květinám, popis polohy Cařihradu a jeho zajímavostí jsou doslovně neb volně přeloženy z Busbeka.²⁹ Všechny ostatní pasáže, včetně výkladu o janičárech, tureckých lázních a osmanských pobožnostech, jsou podle Ertlova názoru původní pisatelovou prací.³⁰ V podobném duchu hodnotí spis o půl století později také Jiří Daňhelka: „Jeho dílo není zcela původní. V popisných částech, pojednávajících o cestě do Cařihradu a o životě v Turecku, se opírá o dvě základní díla, jež v té době seznamovala čtenáře s poměry u obávaného souseda. Za prvé o Kocínovo a Veleslavinovo české zpracování spisu Jana Löwenklaua... za druhé o český

²⁴ Lze očekávat, že listy vzniklé během cesty chronologicky zaznamenávaly průběh celého putování. Ličení doprovázel patrně také kratší popis navštívených měst a vesnic, památek, okolní krajiny, lokálních zvláštností a zvyků či obyvatel, podobně jak je tomu v dochovaném dopisu.

²⁵ Obdobná praxe je doložena např. u Václava Budovce z Budova, jenž pobýval v Konstantinopoli v letech 1577–1581 jako hofmistr družiny císařského vyslance Jáchyma ze Sinzendorfu. Budovec v korespondenci adresované roztockému profesoru Davidu Chytraeovi a spolužáku Karlu z Valdštejna podává informace o aktuálním dění, tureckém životě, zvycích a náboženství. Srov. REJCHRTOVÁ, Noemi: *Rytíř v božské komedii*. In: BUDOVEC Z BUDOVA, Václav: Antialkorán. Praha 1989, s. 8; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Václav Budovec z Budova*. Praha 1984, s. 17–23.

²⁶ Zmínky o dopisech zasílaných do Čech nalezneme ve všech čtyřech knihách. Je otázkou, do jaké míry jich Vratislav při psaní druhé poloviny práce, která má výrazný memoárový charakter s minimálním množstvím faktografických údajů, mohl využít.

²⁷ Ertlův úvod byl ve stejném znění otištěn v edici *Příhod* z roku 1906, 1927 a 1937.

²⁸ Cestopisné listy Ogiera Ghislaina de Busbecqa vyšly česky již v roce 1594. Je proto málo pravděpodobné, že by Václav Vratislav vycházel z jejich latinského znění. Srov. ERTL, V.: c. d., s. XXVIII; RATAJ, T.: *České země*, s. 110.

²⁹ ERTL, V.: c. d., s. XXVIII–XXIX.

³⁰ Tamtéž, s. XXVIII–XXXI.

překlad listů Augeria Gislenia Busbeka o jeho cestách k Turkům... Z těchto dvou pramenů čerpá Vratislav většinu údajů zeměpisných a kulturně historických, z počátku přejímá celé obsáhlé části, pak prokládá převzatá líčení svými vlastními zkušenostmi, až se dostává k líčení osudů Krekovicova poselstva; tam je pak už zcela samostatný.³¹ Z výše uvedeného textu je patrné, že Daňhelka provedl nový výzkum, avšak převzaté pasáže blíže nespecifikuje a problematiku tak značně generalizuje. Podobný ráz má ale i většina dalších hodnocení. Milada Nedvěďová pouze parafrázuje Ertlovy a Daňhelkovy výroky a sama již nepřináší žádné nové poznatky: „...díla [Johanna Löwenklaua a Ogiera Ghislaina de Busbecq, pozn. aut.] nejspíše podnítila Václava Vratislava k literárnímu ztvárnění vlastních vzpomínek a poskytla mu materiál k doplnění toho, co si zapamatovat nemohl a co snad ani předtím nevěděl: údaje o místech, kudy poselstvo do Cařihradu cestovalo, poměrně podrobné informace o Cařihradu, jeho pamětihodnostech a historii.“³² Ačkoliv se zdá více než pravděpodobné, že Václav Ertl provedl komparaci Vratislavova textu s latinskou edicí Busbecqových cestopisných listů a Jiří Daňhelka porovnal *Příhody* s českým překladem *Kroniky nové*, ani jeden z nich výzkum nekvan- tifikoval a nedovedl k jasnějším konsekvencím. To si nepochybně uvědomil i Alois Bejblík, jehož hodnocení je poněkud umírněnější: „Zčásti snad autor přejímal... některá obecná pozorování i některé postoje z dostupné literatury o Turecku (v roce 1594 vyšla česky např. rozlehlá *Kronika nová o národu tureckém*, věnovaná Petru Vokovi z Rožmberka, k níž byly přivázány zprávy od Busbeka, dlouholetého habsburského legáta v Konstantinopoli), avšak v zásadě překryl tyto informace a postoje autentickou zkušeností.“³³ Vedle uvedeného, už téměř klasického pohledu navíc prezentuje do té doby naprosto neznámý názor Alberta Henryho Wratislaw (viz výše).³⁴ Předložená Wratislawova koncepce sice nevyvolala širší odbornou diskuzi, což byl určitě jeden z Bejblíkových cílů, ale nastínila zcela nový úhel pohledu na okolnosti vzniku díla.

Obdobné stanovisko, k němuž došli autoři předmluv a doslovů jednotlivých vydání *Příhod*, vzali za své také mnozí editoři příruček dějin české literatury a výborů starších literárních památek či někteří bohemisté a literární historikové. Josef Kunský vychází z myšlenky Václava Ertla, což je zřetelné i ve formulaci jeho závěru – oba shodně tvrdí, že se Vratislav při psaní první

³¹ DAÑHELKA, J.: c. d., s. 200.

³² NEDVĚDOVÁ, M.: c. d., s. 11–12.

³³ BEJBLÍK, Alois: *Doslov*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1977, s. 156.

³⁴ BEJBLÍK, Alois: *Poznámka textová*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1977, s. 153.

knihy (popis cesty z Vídně do Konstantinopole) přidržel pouze Busbecqových cestopisných listů.³⁵ Analogicky postupuje i Zdeňka Tichá. Podle ní se Vratislav při psaní úvodu opíral o známé prameny a zprávy o Turecku přejal z českého zpracování Löwenklauovy *Kroniky nové* od Jana Kocína z Kocinětu a Daniela Adama z Veleslavína z roku 1594 a připojených cestopisných listů Ogiera Ghislaina de Busbecqa.³⁶ V jiné práci zastává umírněnější avšak zcela povšechný názor. Připouští, že dílo není zcela původní a autor uvádí pramen svých informací, na konkrétní inspirační zdroje nicméně neodkazuje, stejně jako blíže nespecifikuje převzaté pasáže.³⁷ Zbývající odborná literatura přistupuje k otázce Vratislavova autorství a autenticity textu dosti odlišným způsobem. Eduard Petrů pojal celkové hodnocení díla velmi opatrně. Dokonce se vyhnul i definitivnímu soudu, ale uznal, že vedle osobních zážitků mohla přispět ke vzniku *Příhod* také *Kronika nová o národu tureckém* Johanna Löwenklauba vydaná v roce 1594 Janem Kocínem z Kocinětu u Daniela Adama z Veleslavína. Odtud pak mohl Vratislav čerpat reálie, s nimiž se během cesty nesetkal.³⁸ O několik let dříve se Petrů k problematice autorství a převzatých pasáží vyjádřil ještě obezřetněji, neboť napsal, že pokud jsou některé informace převzaty z druhé ruky, jako například vyprávění o osudech Ferhata paši nebo popsání útěku vězňů z Černé věže, podává autor zprávu o zdroji svých informací.³⁹ Z dlouhé řady předchozích, bezmála uniformních tvrzení, se vymyká konstatování Jaroslava Kolára a Tomáše Rataje. Jaroslav Kolár se sice kloní k závěru, že autor vedle vlastních zážitků použil českého překladu *Kroniky nové o národu tureckém* Johanna Löwenklauba a cestopisných listů Ogiera Ghislaina de Busbecqa, zároveň ale oceňuje Vratislavovy úryvky týkající se každodenního života, společenských, kulturně-historických, zeměpisných a folkloristických reálií.⁴⁰ Podle Tomáše Rataje zachytil Vratislav své dojmy z pobytu u Vysoké Porty v subjektivně laděném textu, nezátíženém snahou o naukovost – díky tomu u něho nalezneme celou řadu bystrých postřehů jak o fungování Osmanské říše (sociální stratifikace, postavení sultána), tak o islámu a muslimské každodennosti.⁴¹ Kolár s Ratajem přinesli nový úhel pohledu na vnímání Vratislavova díla coby pramene pro poznání turecké společnosti a každodennosti. Tím, že vyzdvihli většinu pa-

³⁵ KUNSKÝ, J.: c. d., s. 161.

³⁶ TICHÁ, Z.: *Jak staří Čechové poznávali svět*, s. 26.

³⁷ TICHÁ, Z.: *Cesta*, s. 216.

³⁸ PETRŮ, E.: *Vzrušující skutečnost*, s. 76.

³⁹ PETRŮ, E.: *Staročeský cestopis*, s. 241.

⁴⁰ KOLÁR, J.: c. d., s. 1493–1494.

⁴¹ RATAJ, T.: *České země*, s. 114.

sází, které předchozí literatura přičítá jiným autorům, vznikla jakási schizofrenní situace, jejímž východiskem je pouze výzkum příslušných spisů.

Literatura dosud vágně tvrdila, že se Vratislav při psaní *Příhod* přidržoval literárních vzorů (zejména českého zpracování Löwenklauovy *Kroniky nové o národu tureckém* od Jana Kocína z Kocinétu a Daniela Adama z Veleslavína z roku 1594), z nichž často doslovně přejímal některá obecná pozorování i některé postoje. Po prostudování celé *Kroniky nové* (913 stran),⁴² zevrubné komparaci obou děl, zaznamenání a porovnání všech pasáží je jisté, že se Vratislav při psaní první a druhé knihy *Příhod* opíral vedle svých osobních zážitků o uvedené dílo a jeho spis je tak do určité míry kompilací. Statistickou metodou a vizuální komparací pak můžeme dokázat, jak je to s celou problematikou doopravdy – sumarizovat a konkretizovat všechny převzaté úryvky, určit jejich charakter, původce i procentuální zastoupení v původním autorském textu. Než přistoupíme k samotnému rozboru převzatých pasáží, je vhodné alespoň ve stručnosti nastínit, jakým způsobem se nahlíželo na duševní vlastnictví na konci 16. století.

Jistý konceptuální rámec pro zodpovězení této otázky nám nabízí práce Petera Burkea *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*, kde je rozlišeno dvojí chápání textu, a to „individualistické“ a „kolektivistické“. V prvním případě je text chápán jako majetek jednotlivce, protože jde o bezprostřední výtvar jeho hlavy, zatímco ve druhém případě je text považován za společný majetek, neboť každé nové dílo čerpá ze společné tradice. „Kolektivistický“ pohled dominoval především v období středověku, kdy písaři, kteří pořizovali kopie rukopisů, zcela svobodně vkládali do textu vlastní vsuvky a učenci při psaní „nových“ knih bez zábran využívali úryvky převzaté od předchůdců. Rozvoj knihtisku, jenž přispěl k relativně snadnému a masovému šíření textů v unifikované podobě, odstartoval posun směrem k „individualistickému“ chápání intelektuálního vlastnictví a vedl k častějšímu a přesnějšímu čerpání z citovaných zdrojů.⁴³ Citování starších i soudobých autorit při psaní „nových“ děl se stalo otázkou učenecské prestiže a humanistické vzdělanosti a k užívání analogických postupů se uchýlovala drtivá většina tehdejších autorů napříč literární tvorbou.⁴⁴ Typickým reprezentantem učenecské lite-

⁴² Moderní edice *Kroniky nové* nemohla posloužit jako výchozí srovnávací materiál pro předkládanou analýzu, protože byla vydána až půl roku po skončení výzkumu. Studie proto vychází z exempláře uloženého v historickém fondu Vědecké knihovny v Olomouci, sign. 34.934. K nedávné edici *Kroniky nové* viz SLÁDEK, Miloš: *Nové vydání Kroniky nové*. Česká literatura, 63, 2015, č. 1, s. 85–87.

⁴³ BURKE, Peter: *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*. Praha 2007, s. 171–173.

⁴⁴ Z genologického hlediska by měla cestopisná literatura vykazovat určitou míru kompilace i dnes: „Hlavním předpokladem cestopisu je vlastní zraková zkušenost se skutečností a následně nutnost popisu jedinečného vizuálního zážitku slovy... Dalším zdrojem cesto-

rární tradice je cestopisná relace Vratislavova současníka, všestranného humanistického učenice, válečníka, diplomata a hudebníka Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrožic.⁴⁵ Harant pojal svoji *Cestu* jako naukové dílo, jehož cílem je poskytnout čtenáři věcný a ověřený soubor informací o zemích Blízkého východu. Polobeletristické zpracování cestovních zážitků proto doplnil reminiscencemi na cestopisy předchůdců (zejména Martina Kabátníka a Oldřicha Prefáta z Vlkanova) a různé autority od antiky přes středověk až k humanismu, ale i přímými citacemi z více jak šesti set naučných a historicko-publicistických knih – *Kroniku novou* nevyjímaje.⁴⁶ Na rozdíl od Haranta, jehož spis představuje svébytný útvar dobové literatury faktu a předznamenává systém vědecké práce, není Vratislavův text zatíženou snahou o naukovost.⁴⁷ Václav Vratislav s největší pravděpodobností nepřipravoval rukopis pro tisk (k tomu měl jako stoupenec císařské strany spoustu příležitostí zejména po roce 1620) a záznam o svých zážitcích pořizoval pouze pro potřeby individuální introspekce či rodinné komemorace. Neměl tedy důvod manifestovat svoji učenost odkazy na citované zdroje – v tomto ohledu pracuje s textem v duchu přezívajících kolektivistických tendencí, jejichž pozůstatky je možné bez problémů nalézt ještě v 16. a 17. století⁴⁸ – a tak se bezděky přihlásil k laické (neučenecké) literární tradici. Vratislav se zaměřil především na líčení vlastních zážitků, čímž předjal narativní typ cestopisu soustřeďujícího se na jedince a jejich vztahy. To je podle mnohých i hlavní důvod, proč jsou právě *Příchody* ze starší české cestopisné literatury současnému čtenáři nejbližší.⁴⁹

Z kvalitativního výzkumu vyplývá, že Vratislavem převzaté pasáže v naprosté většině pojednávají o všeobecných zeměpisných, místopisných, so-

---

pisného materiálu jsou ústní reference (pověsti či různé příběhy spojené s danou lokalitou) a konečně literární reference, které lze rozdělit na cestopisy předchůdců a odborně zaměřená pojednání kulturně-historická a geografická.“ Více viz PETERKA, J.: c. d., s. 75.

⁴⁵ Harantův cestopis vyšel v Praze roku 1608 pod názvem *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Judské a dále do Egypta a velkého města Káiru, potom na horu Oreb, Sinai a svatě panny Kateřiny v pusté Arábii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdrožic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti rady a komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená*.

⁴⁶ Srov. KUNSKÝ, J.: c. d., s. 130; PETRŮ, E.: *Vzrušující skutečnost*, s. 88, 90–92; POSPÍCHAL, K.: c. d., s. 84–85; RATAJ, T.: *České země*, s. 118. Nejnověji se problematice Harantova cestopisu věnuje STORCHOVÁ, Lucie: „Mezi houfy lotrův se pustiti...“ Cizí, orientální a „mahumetánský“ Egypt v českých cestopisech 15.–17. století. In: Táž (ed.): *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století*. Praha 2005, s. 407–445.

⁴⁷ K těmto charakteristikám srov. PETRŮ, E.: *Vzrušující skutečnost*, s. 88 a 92; RATAJ, T.: *České země*, s. 114.

⁴⁸ BURKE, P.: c. d., s. 172.

⁴⁹ Srov. KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava 1968, s. 52; NEDVĚDOVÁ, M.: c. d., s. 7–8; PETRŮ, E.: *Vzrušující skutečnost*, s. 80.

ciologických a kulturně-historických otázkách nebo o nejrůznějších reáliích turecké společnosti, které si pro svůj nízký věk a prožité události (několikale-té vězení v nejtěžších osmanských žalářích) nemohl, bez použití písemných záznamů, zapamatovat a které patrně ani předtím neznal. Do popisu cesty vkládá výklad o islámu od Löwenklaua a širší exkurzy – o janičárech, podobě Budína, Bělehradu, Plovdivu, Sofie a Edirne, tureckých hostincích (karavanserájích) a špitálech (imaretech), stravě a stravovacích návycích Osmanů, Bulharech (bulharských ženách, oděvech a bulharských zvycích), vztahu Turků ke květinám, všudypřítomné zkorumpovanosti, antických památkách u Niše a Silivri, poloze Konstantinopole – převzaté od Busbecqa.⁵⁰ Vyprávění o pobytu poselstva v hlavním městě Vysoké Porty doplňuje Busbecqovým popisem římských pamětihodností (hipodrom, domy, lázně, kamenné sloupy, obelisk), krivolakých ulic, chrámu Boží Moudrosti (Hagia Sofia), tureckých zvyků, pověr (úcta k papíru) a zábavy (drezúra divokých zvířat, hra džermi) a oživuje Löwenklauovým výkladem o pohřebních obřadech, sultánových konírnách, palácových zahradách a o poměru Turků ke zvířatům (poskytování almužen psům, kočkám, ptákům a rybám).⁵¹

Poměrně zajímavá je kvantitativní analýza převzatých částí. Jejich délka se pohybuje od několikaslavných obrátů („přijeli jsme do Višamundu, města uherského, čtyři míle od Vídně ležícího“⁵²) po delší souvislé pasáže o jedné až deseti větách („Na té cestě z míst vyšších, ač opodál, ukazovali nám Turci bělející se hory země Sedmihradské, a v kterém téměř místě stály pilíře aneb sloupové mostu císaře Trajána, prsty svými znamení dávali.“⁵³). Vzhledem k rozdílné délce převzatých částí a nesouvislému zastoupení v původním autorském textu i parafrázování některých výrazů se výpočet podle počtu slov či stran nejevil jako zcela vhodný. Kvantitativní analýza tedy vychází z počtu

⁵⁰ BUSBECQ, Ogier Ghislain de: *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum: Cesta z Vídně do Konstantinopole a do Amasie vykonaná a vypsána léta Páně 1554*. In: LÖWENKLAU, Johann: *Kronika nová o národu tureckém na dva díly rozdělená*. II. díl. Praha 1594, s. 230–232, 234–238, 240–247, 249–255, 267; LÖWENKLAU, Johann: *Kronika nová o národu tureckém na dva díly rozdělená*. I. díl. *Kronika o sultaních tureckých z rodu Osmanova, kterouž sami Turci jazykem svým sepsali, a císař Ferdinand slavné paměti do jazyku německého přeložiti dal* (dále jen *Kronika nová I.*). Praha 1594, s. 347. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 17–21, 28–30, 34–45, 47–59.

⁵¹ BUSBECQ, O. G. de: c. d., 255–256, 267, 269–271, 274–275, 293–294; LÖWENKLAU, J.: *Kronika nová I.*, s. 320–321; LÖWENKLAU, Johann: *Kronika nová o národu tureckém na dva díly rozdělená*. II. díl. *Doplnění historie turecké od léta Páně MDL až do léta MDXC, v němž se podlé jiných mnohých věcí, kteréž se v letech XXXIX v Uhřích a jinde zběhly, také i příčiny vypravují té dlouhé války, kterouž Turci proti Peršanům vedli* (dále jen *Kronika nová II.*). Praha 1594, s. 38–39. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 68–69, 75–85, 88–89.

⁵² BUSBECQ, O. G. de: c. d., 230. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 17.

⁵³ BUSBECQ, O. G. de: c. d., 242. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 42–43.

vět, což i přes jistá úskalí (mírně odlišná délka jednotlivých vět) zaručuje přesnější výsledek. Převzaté pasáže tvoří přibližně 27 % textu první knihy *Příhod* (z toho 97 % pochází z Busbecqových *Itinera Constantinopolitanaum et Amasianum* – konkrétně z prvního dopisu známého jako *Cesta z Vídně do Konstantinopole a do Amasie vykonaná a vypsaná léta Páně 1554* – a 3 % z prvního dílu Löwenklauovy *Kroniky nové*) a 10 % textu druhé knihy *Příhod* (z nich celých 67 % připadá na výše zmíněný Busbecqův dopis, 25 % na první a 8 % na druhý díl *Kroniky nové*), což představuje zhruba 9 % celého Vratislavova díla. Celkově náleží 89 % všech převzatých pasáží Busbecqově *Cestě z Vídně do Konstantinopole a do Amasie vykonané a vypsané léta Páně 1554* a 9 % prvnímu a 2 % druhému dílu Löwenklauovy *Kroniky nové*.⁵⁴ Fakticky ale Vratislav čerpal z jednoho jediného kompendia – Kocínova a Veleslavínova českého zpracování *Kroniky nové o národu tureckém* z roku 1594 – jehož součástí byly všechny výše jmenované spisy.

Neméně poutavý je způsob, jakým Vratislav pracuje s převzatými pasážemi. Nejprve přejímá – nutno podotknout, že poněkud nesměle – pouze kratší úryvky, které následně upravuje (mění slovosled, parafrázuje, přidává kratší poznatky či odstraňuje příliš detailní a nepodstatné informace, aby nenarušil celkovou koncepci díla) a vkládá do vlastního textu. Uvedený přístup zpravidla vykazuje pasáže týkající se všeobecných zeměpisných a místopisných reálií, s nimiž se Vratislav setkal během cesty z Vídně do Konstantinopole („...viděli jsme Tolnu, neposlední městečko uherské, jehožto jména nechtěl jsem mlčením pominouti pro dobrotu vína bílého a měšťanův jeho vládnost.“⁵⁵). Záhy však přistupuje k přebírání rozsáhlých, mnohdy i několikastránkových, exkurzů věnovaných nejrozličnějším reáliím turecké společnosti, jejichž úkolem je jednak zabránit určité monotónnosti vyprávění, jednak informovat čtenáře o širších společenských poměrech, životě a zvyklostech v Osmanské říši. Úryvky až na pár výjimek nijak neupravuje a vkládá je do *Příhod* v plném znění. Tento přístup vykazuje pasáže o janičárech, karavanserájích a imaretech, Bulharech, stravě a stravovacích návycích Turků, rozbujelém úplatkářství, památkostech Konstantinopole, osmanských zvycích, lásce Turků ke květinám, pověrách a zábavě. Větší míru invence uplatnil Vratislav pouze ve dvou případech, kdy spojením dvou pramenů vytvořil jeden obsáhlý exkurz, jenž doplnil některými vlastními myšlenkami. V prvním případě tak postupoval v pojednání o náboženství a denním „harmonogramu“ muslimských modliteb (spojil I. díl Löwenklauovy *Kroni-*

⁵⁴ Grafické vyjádření kvantitativní analýzy viz příloha 2.

⁵⁵ BUSBECQ, O. G. de: c. d., 240. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 34.

ky nové a první cestopisný list Ogiera Ghislaina de Busbecqa)⁵⁶ a ve druhém při popisu chrámu Boží Moudrosti v Konstantinopoli (spojil II. díl *Kroniky nové* s tímž cestopisným listem).⁵⁷

Z uvedeného rozboru jasně vyplývá, že měl Vratislav po návratu z Osmanské říše české zpracování *Kroniky nové o národu tureckém* k dispozici a že mu při psaní *Příhod* takřikajíc „leželo na stole“ a posloužilo coby zdroj informací pro doplnění vlastních vzpomínek a toho, co předtím patrně ani nevěděl. Provedený výzkum dokazuje, že takto vznikla více jak čtvrtina první a desetina druhé knihy *Příhod*. Zbylé dvě knihy nevykazují – už kvůli výrazné memoárové formě s minimálním množstvím faktografických a údajů – kompilační charakter a jsou založeny výhradně na autorových vlastních prožitcích. Nezdá se pravděpodobné, že by Vratislav přebíral poznatky z jiného turcika než z Kocínova a Veleslavínova kompendia, jež bylo ve své době velice rozšířené a představovalo jednu z nejčastěji zastoupených historií cizích národů v měšťanských knihovnách na přelomu 16. a 17. století.⁵⁸ Z provedené analýzy dále vyplývá, že relativně nejpřesnější a nejobektivnější výzkum pochází z pera Jiřího Daňhelky, který jako první porovnal znění *Příhod* s českým překladem *Kroniky nové*. Václav Ertl naproti tomu srovnal Vratislavův text pouze s latinskou edicí Busbecqových cestopisných listů, takže jeho výzkum přináší pouze dílčí shrnutí celé problematiky. Ani jeden z nich však výzkum nekvantifikoval a nedovedl k jasnější konkluzi, což následně zapříčinilo celou řadu zkreslených interpretací a vágních hodnocení, neboť ostatní autoři vycházeli z jejich výsledků.

Václav Vratislav nezamýšlel vydat svůj autograf tiskem a záznam pořizoval jen pro konkrétní společenskou skupinu – v tomto případě rodinu. Nedával na odiv sečtělost, vzdělání ani vědomosti odkazy na citované autority, ale soustředil se na vyprávění o vlastních osudech, čímž se bezděky přihlásil k neučenecké literární tradici. Vedle zaznamenaných historických událostí (jejichž hodnověrnost je možné ověřit komparací se spisem jiného člena Kreckwitzova poselstva)⁵⁹ spočívá hodnota *Příhod* v tom, že autor do-

⁵⁶ BUSBECQ, O. G. de: c. d., 247; LÖWENKLAU, J.: *Kronika nová I.*, s. 347. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 29–30.

⁵⁷ BUSBECQ, O. G. de: c. d., 267; LÖWENKLAU, J.: *Kronika nová II.*, s. 38–39. Srov. VRATISLAV Z MITROVIC, V.: *Příhody*, s. 75–76.

⁵⁸ Více viz PEŠEK, Jiří: *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576–1620*. Folia Historica Bohemica, 2, 1980, s. 247–282; RATAJ, T.: *České země*, s. 209–216.

⁵⁹ Osudy Kreckwitzovy výpravy do Konstantinopole současně zaznamenali dva její členové: česky Václav Vratislav z Mitrovic a německy Friedrich Seidel. Seidelova kniha vyšla nejprve roku 1711 ve Zhořelci pod názvem *Denckwürdige Gesandtschafft an die Ottomannische Pforte, Welche ehmahls auf Röm. Kays. Maj. Rudolphi II. Hohen Befehl Herr Fridrich von Kreckwitz, Sr.*

vedl příkladným způsobem skloubit nepůvodní myšlenky s vlastními zážitky v jeden celistvý obraz a vytvořil – po stránce jazykové, obsahové i vypravěčské – čtenářsky přitažlivé dílo, které přední český jazykovědec Jan Gebauer nazval „okrasou české literatury“.⁶⁰

Přílohy

Příloha 1

Dopis Václava Vratislava z Mitrovic panu Adamovi II. z Hradce⁶¹

Když mi ráčíte psáti, abych vám, co zde novýho slyšeti, napsal, i oznamuji vám, že 92. léta nebohých zajatých drahně sem přivezli, a to nejprv 24. dne Septembra Hasan baša z Bozna [Bosny, pozn. aut.] tureckýmu císaři na třidcítí vozích zajatých poslal tři sta hlav, 23 praporce, a ku posměchu panu oratorovi mimo náš dům vezli je žalostně, nám křesťanům na to se bylo dívati, že ti neboží lidi, napoly nazí, jeden k druhýmu za krk ukování, každěj vosm neb devět hlav v ruce nésti musíce, s německými bubny a trubači zajatými byli do Konstantinopole provázený.

4. dne Octobris 25 zajatejch, 200 hlav, sedm praporcův. 18. dne Octobris 26 zajatejch, 3 praporce, 25. dne Octobris 21 zajatejch, a to všeckno jeden k druhýmu za krk vokovanejch, šest neb 7 hlav v rukou nesouce, mimo náš dům vedli. 13. dne Novembris náš hofmistr vědouce, že Jeho Milosti pánu mému z křesťanstva psali, jak jest se vně choval a aby ho pán dále u sebe nedržel, a přes to přeže všeckno s pacholetem jedním zde v domu činiti měl, bojíce se tehdy, aby ho pán z domu nevyhnal a pro ten velikej hřích skutečně netrestal a snad i o hrdlo nepřipravil, na svej duši se zapomněl, z domu

---

Maj. Reichs- Hof- Rath, verrichtet: Nebst ausführlichem Berichte, was hierbey so wohl mit dem Herrn Oratore selbst, als denen Seinigen vorgelauffen a poté roku 1733 v Lipsku pod jménem Friedrich Seidels Merckwürdige Reise-Beschreibung, aus Teutschland, Wien, Oesterreich, Ungern, Türckey biß Constantinopel, an die Ottomanische Pforte: Wegen Vieler sonderbahnen Begebenheiten, Grausamkeiten und andern unglücklichen Merckwürdigkeiten dem Drucke überlassen. Pojmenování příliš nevystihuje obsah práce – autor nepopisuje průběh putování, ale vypráví o příhodách z cesty, zajetí poselstva a osvobození, což odpovídá zhruba posledním třem knihám *Příhod*. Ačkoliv je i Seidelův spis cestopisnou relací, řadu událostí líčí ve zcela jiném světle či s odlišným vrocením. Tak se například podařilo odhalit chybné datování propuštění poselstva, ke kterému došlo až v roce 1596, nikoli v roce 1595, jak vyplývá z textu Vratislavova spisu.

⁶⁰ Srov. BEJBLÍK, A.: *Doslov*, s. 156; ERTL, V.: *c. d.*, s. XXXVI; NEDVĚDOVÁ, M.: *c. d.*, s. 12.

⁶¹ BEJBLÍK, Alois: *Vratislavův dopis z Cařihradu*. In: VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. Praha 1977, s. 139–140.

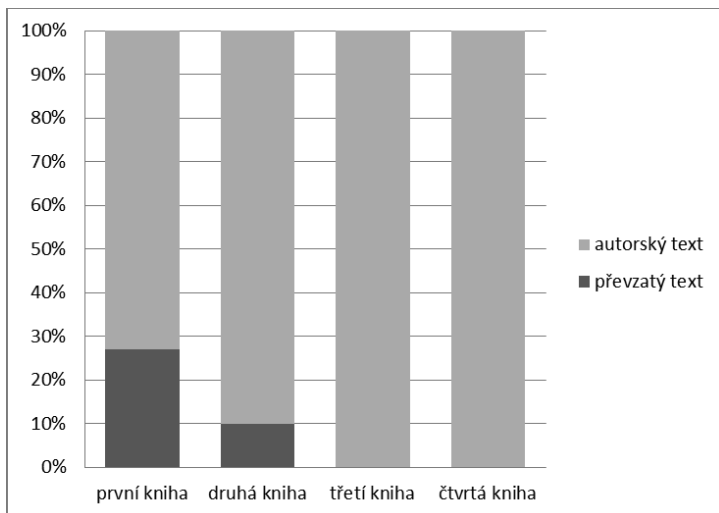
vyběhl a se poturčil, domnívající se, poněvadž jest byl pouhým hofmistrem, že jeho rovně nikdá se žádný nepoturčil a že ho turecký císař velikým pánem učiní. Ale pes ničemnej nyníčko tak votrhaně chodí, suchého chleba dosti jísti nemá. Pachole to, s kterým takovej hřích páchal, vokovaný v domu leží.

Léta 93. 4. dne Januarii 45 zajatejch přivedli, 26. Januarii velikejch šest děl sem přivezli. 26. Januarii stal se velikej rumor zde v Konstantinopoli, nebo spahi a janičáři z mocí do zámku k tureckému císaři s velikým křikem vběhli, bezděky chtěli nejvyššího baše a nejvyššího šacmistra hlavy míti, a to proto, že je časně nezaplatili. Císař ven před pokoj vešel domnívaje se, že když ho uhlídají, že se upokojí, a připověděl jim, že mají zaplacení bejti, ale spahi na to nic nedbali, pravíce, aby jim jen těch dvouh hlav vydal, že oni potom záplatu dobře dostanú. I vidouce soldán, že na něho nic nedbají, nébrž více a více že jich přibejvá a že všickni kamení nebo flaster v zámku vykopati chtějíce se brániti, jestliže na to přijde, rozkázal svejm čameklanům [ačamoglanům, pozn. aut.], kteří křesťanský děti byli, aby vezmouce na sebe zbroje z šablemi je z zámku vyhnali. Vidouce to spahi, že žertu není, počali se kamením brániti, ale poněvadž žádnějch jinejch bran neměli a že na dlúho obstatí moci nebudou, utíkati počali. I zůstalo jest jich v zámku zabitejch přes 120 kromě zraněnejch. Císař tureckej zbitý v noci do moře vházeti rozkázal a toho nejvyššího bašu z ouřadu sadil.

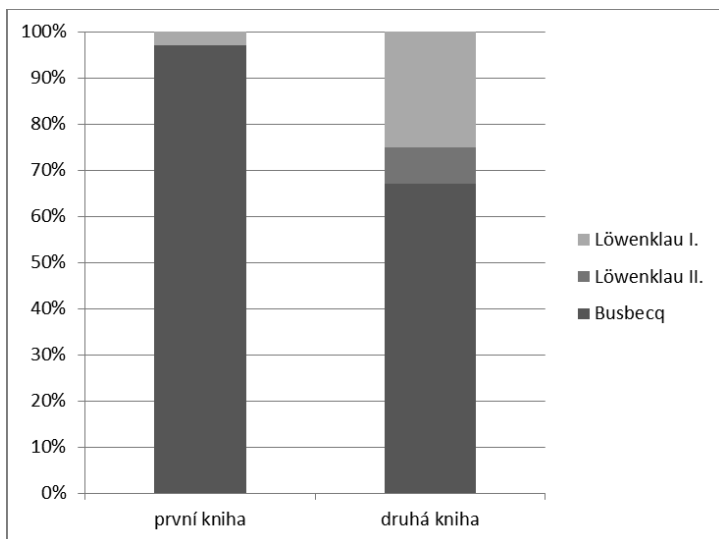
18. dne Januarii a na jeho místo velikého tyrana Sinan bašu učinil. 9. dne Februarii kázal soldán vyvolati, aby spahi a janičáři hotovi byli do dalšího poručení. A toho dne kázal baše náš dům u večer dvěma zámky zavřítí, ale hned na ráno zase odevřeli. Jiného na ten čas nevím co psáti. Datum v Konstantinopoli 19. Februarii 1593.

Václav Vratislav

Příloha 2

Analýza složení *Příhod* z hlediska původnosti textu

Analýza převzatých pasáží z hlediska zastoupení jednotlivých děl

RESUMÉ

PŘÍHODY VÁCLAVA VRATISLAVA Z MITROVIC
V KONTEXTU DOBOVÝCH TURCIK

V posledním decenniu se *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic* dostaly do popředí díky intenzivně vedenému výzkumu raně novověké „turecké literatury“ (tzv. turcik) z českých zemí a rozvíjejícímu se zájmu o islám a jeho kulturu. Vratislavovo dílo je současnými autory oceňováno pro celou řadu autentických poznatků jak o fungování turecké společnosti, tak o islámu a muslimské každodennosti, což je v rozporu se starší literaturou. Ta naopak vágně tvrdí, že Vratislav uvedené pasáže často doslovně převzal z dostupných turcik a v tomto směru nepřináší nic nového. Studie v první části analyzuje recepci Vratislavova díla v kontextu české literární produkce a pohled jednotlivých autorů na původnost spisu s přihlédnutím k intertextovým vazbám na české zpracování *Kroniky nové o národu tureckém* z roku 1594 od Jana Kocína z Kocinětu a Daniela Adama z Veleslavína.

Ve druhé části pak na základě výzkumu dokazuje, že se Vratislav při psaní *Příhod* opíral vedle svých osobních zážitků o uvedené dílo a jeho spis je tak do určité míry kompilací. V závěru je věnována pozornost převzatým pasážím – jejich charakteru a procentuálnímu zastoupení v původním autorském textu – a nastíněn Vratislavův postup při práci s literární předlohou.

Klíčová slova: Václav Vratislav z Mitrovic, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Johann Löwenklau, Ogier Ghislain de Busbecq, *Kronika nová o národu tureckém*, literární kritika, turecká literatura, islám, Osmanská říše, turcika.

SUMMARY

THE ADVENTURES OF VÁCLAV VRATISLAV OF MITROVICE
IN THE CONTEXT OF THE PERIOD TURKISH LITERATURE

In the last decennium, *The Adventures of Baron Václav Vratislav of Mitrovic* has come into focus thanks to the intensively led research of early modern Turkish literature from the Bohemian lands and developing interest in Islam and its culture. Vratislav's work is currently appreciated by

historians for his observations about Turkish society as well as Islam and Muslim everydayness, which is in the sharp contrast with the older literature. It vaguely asserts that Vratislav literally borrowed the cited passages from the available Turkish literature and has brought nothing new in this respect. In the first part, the study analyses a reception of Vratislav's work in the context of the Czech literary production as well as a point of view of individual authors on the origin of the text when taking into account intertextual links with the Czech version of *Neuwe Chronica Türckischer Nation von Türcken selbst beschrieben* written by Jan Kocín of Kocinét and Daniel Adam of Veleslavin in the year 1594.

In the second part, based on the research, the study demonstrates that except for his personal experiences, Vratislav's writing is grounded on the mentioned publication and his book is a compilation in a certain measure. Finally, the attention is given to borrowed passages – their character and proportional representation in the original author's text, and Vratislav's work with literary original is outlined.

Keywords: Václav Vratislav of Mitrovice, The Adventures of Baron Václav Vratislav of Mitrovice, Johann Löwenklau, Ogier Ghiselin Busbecq, *Neuwe Chronica Türckischer Nation von Türcken selbst beschrieben*, literary criticism, Turkish literature, Islam, Ottoman Empire

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Bc. Martin Tesař
Mlýnská 100
547 01 Náchod
Česká republika
e-mail: mtesar@post.cz